

Иван Вазов

Изпълненият марш
Възпоминание от Русия

Току-що влязнахме във външния коридор на театъра, г. Кривцов ни посрещна и каза бързо:

– Господа, едно неприятно нещо!

– Какво? – попитаха неколцина заедно.

– Но това трябва да е някакво недоразумение! – каза той. По лицето му, осветлено от стенните ламби, се четеше безпокойство и недоумение.

– Как, отлагат концерта може би?

– Не, идете вижте! – каза Кривцов и ни посочи червената афиша на стената.

Приближихме и взехме да четем афишата. Там беше програмата на музикалната вечеринка. Тя състоеше от маршове и химни на всички славянски народи, които щеше да пее капелата на Славянски. Най-напред беше руският химн „Боже, царя храни“, а после идеха останалите. Нашата „Шуми Марица“ стоеше по средата им.

Но една дебела черта със син молив беше теглена въз словата, тя беше заличена.

Ние останахме втрещени.

Тая сценка произлизаше вечерта на 18 юли 1888 година в коридора на „Русский театр“ в Киев. Него ден се сключваха седмодневните празненства в Киев в памет на деветстотната годишнина (15 юли) от покръщението на руския народ в тоя град. Този юбилей беше събрал голямо множество народ; бяха надошли представители от цяла Русия, от страна на официалния свят, висшето духовенство и интелигенцията; бяха се явили депутации от цял славянски мир, представени в лицето на отборните си граждани, публицисти, политически деятели, писатели, поети; народите или правителствата на славянските земи бяха поискали да вземат живо участие в братския празник и по тоя случай да засвидетелствуват още по-тържествено своята кръвна и духовна връзка с велика Русия, да я почетат и да подигнат блясъка на юбилея на едно от величайшите събития в живота на руския народ. Имаше депутации и от православни неславянски страни: Румъния, Гърция, Абисиния.

Имаше от Англия – от страна на англиканската църква.

Имаше от Япония – от православните японци.

Само от България, от православната и освободена с руска кръв България, не се очакваше никой.

Увлечено от антируската си политика, тогавашното българско правителство не беше сторило нищо. Нито то взе почин да бъде

представена България тука, нито допусна да се вземе. Отсъствието само на България от това братско, всеруско, почти всеславянско тържество беше едно грозно нещо, една съблазън за другите славяни, един срам за нас.

Обтегнатите отношения с Русия не трябваше да попречат на България да изпълни един дълг на вежливост и на човештина; политиката на минутата не можеше да послужи за извинение на това невнимание, което в случая добиваше вид на едно ново, дръзко и ненужно оскръбление, прибавено при другите...

Когато в самото надвечерие на юбилея емиграцията в Цариград и в Одеса се научи, че от България нищо няма да има, че тя ще се умълчи, че и Екзархията няма да изпрати представители, то реши тя да изпълни тоя дълг. Веднага една депутация, съставена от по-видните емигранти в горните два града, тръгна начело с дядо Цанкова за Киев. Тая депутация, в която имах чест да бъда и аз¹, неупълномощена ни от правителството българско, ни от народа, се яви като българска депутация на руския юбилей. Скандалът бе избягнат.

С неописуем блясък и великолепие, с небивала тържественост се отпразнува юбилеят. Киев, окичен със знамена, а вечер илюминован, беше добил необикновено празничен вид; в улиците гъмжеше гъсто множество народ, сред което групите на славянските депутации, отличени със златни жетони на гърдите, минаваха, поздравявани с почит и умиление от добрия руски народ. Богослужения, водосвети, шествия до Днепър, до мястото, дето се е бил кръстил светият княз Владимир с народа си, военни паради, обеда, речи, тържества, разходки с музики на параходи по реката, гърмеж на топове и камбани, посещение на манастири и скитове, скрити в гористите околности на Киев, приеми официални изпълниха тая знаменита юбилейна неделя. Нас ни посрещаха с любов навсякъде. Руското пословично гостолюбие се надмина в усилията си да задоволи милите славянски братя, да ги изгали с внимание и топло съчувствие, да им изкаже уважение, да остави в душите им неизгладимо

---

1. Бяха още: г. г. М. Маджаров, С. Бобчев, А. Людцканов, Светослав Миларов; по-старият брат на дядо Цанкова, дядо Константин (дошъл с друг един българин от Румъния като делегати от българската колония там), капитан Бахчеванов, Д. Бръчков и още двама-трима други емигранти, чиито имена не помня. Имаше и един македонец от Дебърско в народното си рухо, дошъл по частна работа в Киев, когото сръбската дерутация бе прибрала и развождаше с агитационна цел, да представи пред русите, че македонците са сърби, и когото ние грабнахме от нея. А на 16 юли пристигна при нас от Харков и г. проф. Дринов, а от Одеса – г. А. В. Рашеев, делегат от Одеското българско настоятелство.

впечатление за кратковременното им гостуване в стените на „майката на руските градове“ и за тържеството, що ги бе привлякло в нея.

Аз няма да забравя никога тия дни.

Имаше обаче за нас, българската депутация, мигове на малки огорчения. Една струйка от хладина се забелязваше към България, особено в средата на влиятелните руски кръгове. При всичката изключителност и извънредност на часа очевидно беше, че в душата на русите не може да се спотаи съвсем горчивото чувство на обида и мъка, които те изпитваха от поведението на България, от „неблагодарността“ на освободения народ към освободителите му; в ума на русите непобедимо се сливаха понятията за народ и правителство, те отождествяваха едното с другото, пристигнали да се усъмнят подир върволицата прискръбни събития и разочарования в предаността на българския народ. Нам се даваше особено да почувствуваме това при отношението им спрямо нас и сръбската депутация, състояща се от двайсетина души сърби, повечето дошли от Белград, имайки в редовете си митрополита Михаила, генерала Груича и Пашича, отношения, запечатани към последните с особена топлина и благоразположение. Това беше отражение на новото течение в руското общество. В това време симпатиите към Сърбия растяха, колкото повече България ги губеше; това личеше и в печата, и в руската политика, и в интеллигентните среди, та и в народа... Охлаждането беше проникнало навсякъде и разклатило съвестта на най-убедените ни приятели. България беше престанала да бъде галеното дете на Русия – такова изглеждаше да става сега Сърбия.

Прочее вечерта на 18 юли се даваше в Киев музикална вечеринка, епиплогът на празнуванията. Тая вечеринка се даваше в чест на славянските гости, поканени всички на нея. Знаменитият Славянски щеше да пее националните химни на всички славянски народи. Славянската душа тука щеше да се излее в мелодията на музиката и всичките й жици щяха хармонично да треперят в едно общо упойно чувство на любов, на братство, на взаимност, на идеали: исторически под чаровната сила на славянския звук...

Сега лесно се обяснява нашето сливане, когато видяхме, че българският исторически марш – „Шуми Марица“ – един се изгонва из концерта, счита се недостоен да стои при другите славянски песни в тоя всеславянски концерт.

Обидата беше тежка, тя приличаше на презрение, хвърлено въз

лицето на България, пред очите на целия славянски свят; ние се гледахме смаяни и се питахме достолепно ли е за нас да присъствуваме на концерта подир това.

Бедният наш Кривцов беше засрамен и от челото му капеше пот. Тоя истински русин, член на Славянското благотворително общество в Одеса, беше пламенен българолюбец и провидение за емигрантите там. Член на руската депутация от тоя град, той се беше самоволно нагърбил със задачата да ни дава всякакво съдействие тук.

Наближаваше да се почне концертът; последните посетители влязха, поздравявайки ни, и минаваха в залата. Някои се спираха да прочетат афишата и после нам се виждаше – или ни се струваше така, – че по лицата им се изобразяваше някакво недоумение...

Ние стояхме в нерешителност и се разговаряхме тихо.

Дядо Цанков гълчеше сърдит:

– Да не бяха туряли хич тая пушина в програмата, тогава друго... Но туриха „Шуми Марица“, па я задраскаха. Това е цял маскарлък!

– Та они нас, бугарщината, ни чинюет резил на светот – казваше обиденият дебърчанин.

– Разпоредителите, разпоредителите трябва да намеря – извика Кривцов, – трябва да се обясни това... недоразумение. Това е невъзможно.

Не знам дали ние или той беше по-поразен от тая ненадейна случка; неговото пълно, хубаво и открито лице се беше изменило от скръб и негодувание.

– Господа, не мърдайте оттука, моля, чакайте, докато се върна... да видя кому дължим това неприличие. С това се плюе не на вас, а на руското гостоприемство.

И той ни остави.

Ние очаквахме в коридора с нетърпение.

След малко Кривцов се върна.

– Батюшки, – каза той, като си изтриваше пота от лицето, – влезте, влезте, за вас са определени две от първите ложи.

– А „Шуми Марица“?

Той махна с ръка.

Па като сниши гласа си, обясни ни, че махването на българския марш от програмата не станало с цел да ни докачат, а по съображения от друго, деликатно естество, и ни предаде извиненията на разпоредителния комитет. Той ни успокоява доста, но не ни разправи ясно кои бяха тия съображения, очевидно беше му трудно да ни обади истината. Ние

настоявахме. Принуди се най-после да ни обясни, че махването на „Шуми Марица“ е станало да се не наранят някои чувства, някои самолюбия тая вечер. Чии бяха тия самолюбия и тия чувства, ние нито за миг не се подвоумихме да се догадим; всички разбрахме, че това се прави в угода на сърбите. Сами ли бяха изявили притезания, виждайки може би в нашия марш, под звуковете на който преди две години и половина българските знамена бяха се развели победоносно на сръбска земя, един наранителен за тяхната чест спомен, разпоредителите ли по свой почин, от чувство на прекалена деликатност към сръбските гости, бяха решили това – не можахме да узнаем. Кривцов ни даде да разберем, че се е намерило и друго влияние, от по-високо място. Нам не ни бе мъчно да повярваме това, като имяхме пред вид признаците на хладина и на сръбна към България, за което се спомена по-горе.

Кривцов залягаше по всеки начин да ни успокои и придума да влезем вътре. Той ни представяше на вид лошото впечатление, скандала, който би произвело отсъствието на българската депутация, и че това би турило в трудно положение самите руси, а най-вече него. Той ни заклинаше да се не обиждаме, да влезем в положението молеше, ободряваше.

Подир всичко това ние намерихме, че е най-благоразумно да го послушахме и да влезем.

Едва се настанихме – всички с камък в гърдите – в ложите си, завесата се вдигна и най-напред излезе един русин, професор, мисля, та чете сказка по великото историческо значение за Русия на събитието, що се празнуваше днес. Сказката се свърши сред дружни ръкопляскания от целия театър, чиито три реда ложи и партер бяха препълнени от славяни и руси. Между последните се забелязваха граф Игнатиев, председател на славянското благотворително общество в Петербург, г. Победоносцев, оберпрокурор на Светейшия Синод, г. Саблер, помощникът му г. Витте, проф. Ламански, проф. Антонович, абисинският герой Ашинов, който беше довел на юбилея един абисински владика и една черна абисинска принцеса, девойка, внука на Менелика, като представители на империята му, и други лица с гръмливи или известни имена.

Силни и душевни ръкопляскания поздравиха появянето на Славянски, облечен в богати староруски болярски одежди, както и жена му, както и дъщеря му.

Най-напред се изпя руският химн, изслушан от публиката на крака. Въодушевени ръкопляскания поздравиха хора, когато свърши. Подир

четвъртчасова почивка Славянски пак излезе и изпя ческия марш, поздравен пак от бурни ръкопляскания; а след това – почивка и нов славянски химн или марш. По тоя начин се изредиха всичките песни, означени в програмата, освен осъдения български марш.

Това обстоятелство ни бъркаше да можем да се присъединим към общия ентузиазъм, да се издигнат чувствата ни до диапазона на възторга на останалите гости, силно потресени от вълнение при слушането родни славянски звукове в това интимно, почти семейно славянско събрание. Заедно с другите и ние пляскахме, но в душите ни беше тежко, скръб и мъка имаше там, ние се чувствавахме като убити.

Току-що Славянски се кланяше за последен път, награждаван сега с още по-продължителни и горещи ръкопляскания от публиката, която се размърдваше, за да стане, на предните редове на партера се изправи надейно Ашинов, със своята странна, руса, женствена физиономия, с голяма свилена руса брада, облечен в богата черкезка носия, каквато имаше право да носи като кубански казак, с абисински орден на гърдите, и извика на Славянски със своя тънък и писклив глас:

– *Шумит Марица!*

Всички очи се обърнаха към него.

Шумът утихна.

Славянски остана на сцената в недоумение.

Един стар генерал от средните чинове на партера извика:

– *Шумит Марица!*

Викът „Шумит Марица“ се подзе и от други присъстващи; повтори се доста гъсто и от местата, дето седяха депутациите; особено силно завикаха чехите и руските офицери. Па загърмя и цялата зала:

– *Шумит Марица!*

При това общо желание, изразено тъй неочаквано и тъй дружно, Славянски се обърна към хора си, даде му бърз знак с ръка и българският марш се запя сред пълната вдворена тишина.

Всеки може да си представи чувството, което ни облада. Станали прави, разтреперани от неописуемо вълнение и щастие, порасли до небето от гордост, ние слушахме с очи, обърнати към хора, нашия мил и славен марш, като усещахме, че към нашите ложи – особено ложата, дето беше дядо Цанков – бяха устремени множество съчувствени погледи. Хорът пееше стройно, с увлечение; потресающата сила на тая песен възбудкаво игрив немски мотив, без войнствени удари, но пълна със спомени за дни на славни борби и събития, ехтяла в димовете на битките, в урата на победите и триумфите, покърти до дълбочините нашите

изтерзани в изгнанието и унижението български души. Сякаш тая чудна песен беше един силен протест против посягането въз българската чест; сякаш тя сбра в себе, кристализува в звукове всичко високо и добро, каквото имаше у нас, всичките слави на българския народ. При днешните обстоятелства особено, в днешния час, на това място тя имаше страшно за нас обаяние.

Когато хорът свърши първия куплет с припева:

Марш, марш, генералю наш!

– публиката се дигна: един ураган от ръкопляскания. Залата се потресе. Заехтяха „браво!“ и „ура!“... А Кривцов? Пляска и реве като луд... Славянски многократно и ниско се кланяше развълнуван и уморен. Нова гръмовна буря, театърът зафуча цял от стотина „бис“! Очевидно магията на тая песен обхващаше душата и на публиката, чрез други психологически процес вероятно, но със същата сила.

Хорът повтори пак първия куплет:

Шуми Марица
окървавена,
плаче вдовица,
люто ранена,
марш, марш, генералю наш!

Нови ръкопляскания удавиха последните думн на припева, пак гръмовни и безчетни бис. И хорът захващаше трети път – а всички предишни песни се пяха един път! Що беше това! Ние не разбирахме. Сякаш публиката ни даваше едно блясково удовлетворение чрез това горещо съчувствие за горчивините, изпитани преди малко, като че е знаела... Това приличаше на един триумф! До мене стоеше Кривцов неподвижен. Аз го погледнах пак. Бедният, бършеше очите си! Всички очи гледаха към нас. Славянски свърши сред ръкопляскания, залата и ложите ни поздравляваха с топли усмивки в погледа. Граф Игнатиев, сияещ, ни поздравляваше с ръка; много руси дойдоха под ложата ни и простряха ръце, като да искаха да хванат нашите; генералът, който беше извикал подир Ашинова *Шумит Марица*, се втурна при нас и с горещи ръкувания и със сълзи, незасъхнали още на сбръчканите бузи, ни казваше:

– Господа, господа! Това е скъпо за нас, руските люде. Аз чувах тия звукове, когато водех българска дружина под огъня при Стара Загора, и сега оживяха в старешкото сърце могущи спомени...

Но най-радостен, най-щастлив, най-разтъртуван от умиление беше Кривцов. С тържество в погледа, с разтреперан от душевно вълнение глас той ни каза:

– Разбирате ли какво значи всичко това, господа? Това значи: любов. Избухна тя, не се удържа. Сърцата, които бяха затворени за България, се разтвориха, запалиха се при първата психологическа искра. Ние искаме да ви се сърдим, да ви ненавидим, но не можем... И когато имаме вид, че ви мразим, знайте, че ние пак ви обичаме, против волята си... Във ваша полза говори сърцето ни, говори кръвта на руския човек, проляна за вас... Връзката между нас и вас е неразривна, симпатията безсмъртна... Помнете го винаги, кажете го у вас, когато идете!

И той русин, който тъй много страда с нас заедно преди вечеринката, сега се радваше повече от нас на нечувания триумф на махнатата из програмата „Шуми Марица“, за победата на изгнаницата.

Истина, той беше направил нещо за тая победа; той беше пошушнал няколко думи на неустрашимия казак, който пръв даде тона. Кривцов познаваше добре руската душа – добра, любеща, лирическа, каквато беше и неговата.

Той се помина преди няколко години. Бог да прости той добър русин!

София, 19 декември 1890

КРАЙ

Източник: Словото

Набиране: Надежда Владимирова и Мартин Митов

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4397>]